

ԼՍՏՈՒՆԵՐԵՆԵԱԿԱՆ

Ք Ր Ի Ս Տ Ո Ս Ի

ՆԱԽԱԳՈՅՈՒԹԵԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆԸ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ԱԻԵՏԱՐԱՆԻՆ ՄԷՋ

Նախագոյութեան վարդապետութիւնը Յովնանու մէջ. — Պէտք է ըսել որ Յովհաննէսեան ըմբռնումը այդ վարդապետութեան, էպպէս կը նոյնանայ Պողոսեան ըմբռնման հետ: Եթէ այս վերջինս Քրիստոս կը համարի իբրեւ երկինքէն եկած և հետեւաբար հոգեղէն իրականութիւն մը, իբրեւ երկնաւոր մեծատուն մը և կերպարանքը Աստուծոյ Հօր, իբրեւ անդրանիկը արարածներուն, և սկիզբը ամէն բանի, աւետարանիչն ալ էպպէս նոյն մտածումն է որ կը բանաձէ իր բովանդակ աւետարանին մէջ: «Ի սկզբանէ էր Բանն». «Եւ Բանն էր առ Աստուած». «Եւ եմ հացն որ յերկնից իջեալ». «Ելի ի Հօրէ և երթամ առ Հայր». «Եւ և Հայր իմ մի եմք». «Եւ ոչ ևս եմ յաշխարհի» և այլն արտայայտութիւնները կուգան ճշգրէ Յովհաննու մէջ այն մտածումը թէ Յիսուս Քրիստոս, Բանը կամ Աստուծոյ Որդին ի գոյութեան էր ժամանակէն առաջ, յաւիտեաններու մէջ, իբրեւ յաւերժակից և կենակից Հօր Աստուծոյ՝ անձնաւորեալ էութեամբ մը:

Եթէ նախագոյութեան մտածումը, իբրեւ վարդապետութիւն, Յովհաննու մէջ նոր երանգ մը չի բերեր մեզի, բայց պէտք է ըսել թէ ատով հանդերձ անիկա կը յայտնաբերէ ուրոյն կազմ և ուրոյն նկարագիր: Եւ այս նորութիւնը կը յայտնուի մանաւանդ իր արտայայտութեան կերպին մէջ:

Արդարեւ եթէ բաղդատենք Յովհաննէսեան նախագոյութեան զաղափարը Հին Ուխտի նոյն մտածումին հետ, պիտի տեսնենք որ այս վերջնոյս մէջ մեխիալի մը նախագոյութեան ըմբռնումը անորոշ է և անյստակ, և շատ անգամ այդ առթիւ եղած արտայայտութիւնները չեն ենթադրեր նախագոյութեան մտածում մը. իսկ եթէ ենթադրեն ալ՝ այդ նախագոյութիւնը սահմանափակուած կ'ըլլայ այս աշխարհով և

անով պարտադրուած ժամանակով: Նախընթաց գլուխին մէջ Հին Ուխտէն մէջբերուած համարները ապացոյցներն են վերոյիշեալ հաւաստումներուն: Բայց երբ անցնինք Յովհաննէսին, հոն կը գտնենք, յրստակ, ճշգրիտ, իրական և ուղղակի արտայայտութիւններ Քրիստոսի նախագոյութեան մասին. նախագոյութեան՝ որ անսահմանափակօրէն կը տարածուի յաւիտեաններու վրայ: Աւետարանէն ու է մէկ զըլխու մը ընթերցումը բաւ է լուսարանուելու և համոզուելու համար այդ մասին:

Անցնելով Համատեսական աւետարաններուն, տեսանք թէ հոն անոնք աւելի մտադրաւուած էին մեր Տիրոջ անվախճան գոյութեան վրայ շեշտել, և մի քանի անընշան ակնարկութիւններով գոհանալ Անոր անսկզբնականութեան մասին. մինչդեռ Յովհաննու աւետարանը իր ամբողջ բովանդակութեամբը, էջ առ էջ կը զեղուսն ժամանակ եւ անսահման, անսկիզբ եւ անվախճան, ուրիշ խօսքով՝ յաւիտեաններու մէջ կենդանի եղող Քրիստոսի մրտածութիւնով:

Իբրեւ վերջին բաղդատութիւն, երբ անդրադառնանք Պողոս առաքեալի թուղթերուն, անտարակոյս թէ առաքեալը անոնց մէջ ամենախոր և ուղղափառ կերպով կը բանաձէ Քրիստոսի նախագոյութեան վրայ, բայց ինչ որ, եթէ ներելի է ըսել մեզ, զերազանցութիւնը կը կազմէ Յովհաննէսեան արտայայտութեան, Պողոսեան բանաձէին բաղդատմամբ, այդ ալ այն է որ մինչ Պողոս իր թուղթերուն մէջ ինքն է որ կը մտածէ և կը խօսի նախագոյութեանը մասին Քրիստոսի, Յովհաննու աւետարանին մէջ այդ նախագոյութիւնը յայտարարուած կը գտնենք նոյն ինքն Քրիստոսի կողմէ, ինքն իրեն իսկ համար. ուրիշ խօսքով՝ Պողոս առաքեալի մէջ ունինք Քրիստոսի նախագոյութեան մասին — Քրիստոսի՝ այնպէս ինչպէս յայտնուած էր Ան իրեն Դամասկոսի ճամբուն տեսիլքին մէջ — իր՝ Պողոսի խորհուրդն ու հաւատքը. մինչդեռ Յովհաննէս է միայն որ մեզ կը բերէ Քրիստոսի իսկ ուղղակի յայտնութիւնը իր նախագոյութեան մասին: Ու այդ յայտնութիւնը զերազանց արժէք մը կը ներկայացնէ, տրուած ըլլալով Յովհաննու ամենախորին մտերմութիւնը Քրիստոսի անձին իսկ հետ:

Ազդեցութիւնը այդ վարդապետներան. — Նախագոյութեան այս մտածումը պէտք է ըսել, ամէնէն աւելի ի պատուի և ի կիրարկութեան եղաւ Երրորդութեանական հերետիկոսութեանց, մասնաւորաբար Արիւսական պայքարներու առթիւ, որ կեդրոնական և տիրական երեսը կազմեց յիշեալ հերետիկոսութեանց:

Երրորդութեանական հերետիկոսութեանց հիմնական մտածումը կը կայանայ այն հաւատումին մէջ թէ Բանը, Որդին կամ Յիսուս Քրիստոս որ ծնաւ և բնակեցաւ աշխարհի մէջ, ճշմարտապէս և էապէս Աստուած չէ. ուրիշ խօսքով՝ համագոյակից չէ Հօր Աստուծոյ հետ: Այսպէսով Քրիստոսի աստուածութեան հետ կը վտանգուէր նաև յաւիտեաններու մէջ անոր նախագոյութեան իրականութիւնը:

Որդեգրականութիւնը՝ մին այդ հերետիկոսութիւններէն, ընդունելով Քրիստոսի մէջ մեզի նման սոսկական մարդ մը միայն, որ սակայն, Աստուծոյ առջև չնորձ գտնելով՝ կ'ըլլայ ընտրութեան անօթ մը աստուածային ծրագիրներու իրագործման, կ'որդեգրուի Հօր Աստուծոյ կողմէ, նովին իսկ մտածումով կը մերժէ Յիսուսի նախագոյութիւնը:

Ուրիշ մը այդ հերետիկոսութիւններէն՝ Ստորակարգականները, ուսուցանելով հանդերձ Որդւոյն աստուածութիւնը, կը ստորակարգեն զայն իրրեւ Աստուած՝ Հօր Աստուծոյ: Որդին Աստուած է, ճշմարտապէս Աստուած, և սակայն ստորակարգ Հօր երկու այս հաւատումները արդարեւ իրենց բացարձակ առումին մէջ, հակասական են: Եթէ Որդին էապէս Աստուած է, ոչ մէկ բանի ստորակարգ է, իսկ եթէ իրապէս ստորակարգ է Հօր՝ ուրեմն Աստուած չէ: Դարձեալ այսպէսով, նախագոյութեան մտածումը կը մնայ շփոթ և անիրական:

Արիւսականութիւնը՝ ամէնէն զլխաւորը և կեդրոնականը այդ հերետիկոսութիւններէն, կուգայ միանգամ ընդմիջտ բացարձակ և յստակ զատորոշութիւնը մատնանշել, ընդմէջ Որդւոյն Աստուածութեան, հետեաբար անոր համագոյակցութեան և անոր ստորակարգութեան, հետեաբար աւարածութեան, և վարդապետել՝ վերջին մտածումը միայն: Ըստ արիւսականութեան, Որդին յաւիտեանակից չէ Հօր. կար

ժամանակ երբ զոյուծիւն չունէր Որդին: Ան իրապէս Որդի չէ, այլ տարած մը, ստեղծուած սակայն յոչնչէ: Քրիստոս ունի մարդկային մարմին և մարդկային հոգի. բայց մարդկային իմացականութեան փոխարէն իր մէջ բնակած ունի Աստուածային Լօկոսը: Ուրեմն Որդին ունի սկիզբ մը, պատկանելով արարածներու կարգին, և այդու իսկ իսպառ անհաղորդ՝ Հօր էութեան:

Արդ, քրիստոնէական եկեղեցին այսպէսով լուրջ և էական հարցի մը դէմ կը գտնէր ինքզինքը: Եթեալ հերետիկոսութիւնները, մերժելով Որդւոյն նախագոյութիւնը, մերժած կ'ըլլային Քրիստոսի Աստուածութիւնը, և ատոր իրրեւ հետեանք կը խախտէին Երրորդութեան Վարդապետութիւնը: Այս պատճառաւ է որ այս առթիւ յարուցուած պայքարները իրաւամբ որակուեցան Երրորդութեանական, քանի որ եկեղեցին, ամբողջ Դ և Ե դարերուն կուրծով նախագոյութեան վարդապետութեան թըշնամիներուն դէմ, էապէս պաշտպանած կ'ըլլար Երրորդութեան Վարդապետութիւնը: Հետեաբար եկեղեցին բուն կերպով կառչեցաւ նախագոյութեան վարդապետութեան, նախանձախնդրորէն պաշտպանեց և ջատագովեց զայն: — Հոս պէտք է ըսել ահա թէ նախագոյութեան այդ մտածումը էապէս Յովհաննէսեան նախագոյութեան ըմբռնում է, որ արդարեւ եղաւ միակ ներշնչարանը Երրորդութեանական պայքարներու մէջ հերոսացող ուղղափառ հայրերուն: Յովհաննէսեան նախագոյութեան ազդեցութիւնը տիրական եղաւ Նիկիոյ ժողովին մէջ խմբագրուած բանաձևին. «Աստուած Աստուծոյ, լոյս ի լուսոյ, Աստուած ճշմարիտ յԱստուծոյ ճշմարտէ, ծնունդ և ոչ արարած»: Յովհաննէսեան այդ շունչով վառուած Նիկիոյ ժողովին հերոսը ընդգէմ Արիւսի կը պաշտպանէր Քրիստոսի նախագոյութիւնը յաւերժական յաւիտեաններու մէջ կենդանի Հօրը հետ համապատուաբար: Յովհաննէսեան նախագոյութեան նոյն ըմբռնումն էր դարձեալ որ ծաւալեցաւ մասնաւորաբար Աղեքսանդրեան ուղղափառ հայրերուն մէջ, որոնք Քրիստոսի նախագոյութեան ի խնդիր, շեշտեցին Քրիստոսի Աստուածութեան վրայ ընդգէմ որդեգրականներուն, և պնդեցին Քրիստոսի համա-

պատուութեան վրայ, ընդդէմ Ստորակարգականներուն: Վերջապէս Քրիստոսի համագոյականութեան մտածումը, որ երջանիկ և յաղթական պտուղը եղաւ երրորդութեանկան հրկար պայքարներուն, էապէս արդիւնքը եղաւ նախագոյութեան այն ըմբռնումին, որ այնքան ուղղափառօրէն բանաձեւուած է Յովհաննու Աւետարանին մէջ:

Այս առթիւ արժան է որ յիշատակենք նաև Հայաստանեայց Առաքելական և Ուղղափառ եկեղեցւոյ ունեցած կեցուածքը էական այս վարդապետութեան մասին: Հայաստանեայց եկեղեցին իրրև ջերմ և հաւատարիմ աշակերտ և հետեող մասնաւորաբար Աղեքսանդրեան քրիստոնէական ուղղափառ դպրոցին, վստահապէս կրնանք ըսել որ նախագոյութեան մասին իր ունեցած սկզբունքը էապէս Աղեքսանդրեան ուղղութեան կնիքը կը կրէ. այսինքն անիկա կ'ընդունի և կը վարդապետէ թէ Քրիստոս, Աստուծոյ Որդին, Բանն Աստուածը, յաւիտենակից և յաւերժակից է Հօր հետ, համապատուաբար և համագոյաբար: Յատկանշական են Հայաստանեայց եկեղեցւոյ «Դաւանութիւն Ուղղափառ Հաւատոյ»-էն վերցուած մէջբերումները ի վկայութիւն վերոյիշեալ հաւատումին. «Հաւատամք զԲանն Աստուած, անեղ, ծնեալ և սկսեալ ի Հօրէ նախ քան զյաւիտեանս. ոչ յետոյ և ոչ կրտսեր, այլ որքան Հայրն՝ Հայր, ընդ նմին և Որդին՝ Որդի». կամ ուրիշ տեղ մը նոյնէն «Որպէս ոչ է սկիզբն Աստուածութեան նորա և ոչ վախճան մարդկութեան նորա»: Նոյնքան յատկանշական են նաև մեր շարականներով իրագործուած ուղղափառ բանաձեւումը այս մասին: Ահա քանի մը վկայութիւններ. «Անժամանակ ծոցոյ ծնունդ Հօր էական». «Յառաջ քան զարուսեակ անմայր ծնունդ Հօր ի յերկինս». (Կն. Յովակիմայ և Աննայի, «Ողորմ.»). «Անժամանակն ի Հօրէ և անմարմին ծոցածին ծնունդ» (Ծրկն. էջ 24). «Որ ի կառս քերովբէից բազմեալ լոյս քան զարև յառաջ» (Ծրկն. էջ 28). «Անսկիզբն էակից Բանդ Հօր. որ էիր յառաջ քան զյաւիտեանս» (Ծրկն. էջ 40). «Զքեզ աղաչեմք անսկզբնակից Հօր Որդի» (Ծրկն. էջ 56). «Օրհնեալ ես Քրիստոս նախաշաւիտեան Բանդ» (Ծրկն. էջ 65). «Այսօր ծնար որ ի Հօրէ յառաջ քան զյաւիտեանս որդի» (Ծրկն. էջ 65) և այլն: Ծըշ-

դելէ վերջ այսպէս մեր եկեղեցւոյ վարդապետական կեցուածքը Քրիստոսի նախագոյութեան վարդապետութեան նկատմամբ, իրաւամբ կրնանք ըսել թէ Յովհաննէսեան շունչը, Աղեքսանդրեան խողովակով, մեր եկեղեցւոյ մէջ ալ այս առթիւ կայ, և որ այսպէսով ամենաիրական ներշնչարանը եղաւ մեր աստուածաբան մտքերուն:

Արժէքը Յովհաննու նախագոյութեան վարդապետութեան. — Կարենալ ճշգիւտ համար այդ արժէքը անոր, հարկ է անդրադարձում մը ընել այս վարդապետութեան ունեցած նախընթացին: Մենք այդ նախընթացին մէջ տեսանք թէ ի նախագոյութեան եղողը մերթ թափաւոր մըն է, Դաւթի ցեղէն սերած, մերթ Մեսիա մը, որ պիտի փրկէ Իսրայէլը իր գերութեան լուծէն, մերթ յատկանշուեցաւ անիկա իրաւ հզօր իշխան, հայր հանդերձնոյ աշխարհի: Համատեսական աւետարաններու մէջ այս անգամ աւելի վերին ըմբռնումով մը, այդ նախագոյն Յիսուս Քրիստոսն է, որ գործեց և վաստակեցաւ իրրև մարդ այս աշխարհի վրայ. վերջապէս Պողոս առաքեալի մօտ անիկա Քրիստոս Յիսուսն է, որ եղաւ գերազանց բարեխօսը և միջնորդը Աստուծոյ և մարդկան: Բայց երբ մօտենանք Յովհաննու, բոլորովին տարբեր է պատկերը այնտեղ: Անիկա այս անգամ կ'ուզէ յատկանշել ոչ թէ թափաւորի մը, Մեսիայի մը և կամ լոկ Յիսուս Քրիստոսի մը նախագոյութիւնը, այլ այդ բոլորով հանդերձ, աւետարանը ամէնէն աւելի իր շեշտը կը դնէ այնպիսի նախագոյութեան մը վրայ որ Բանինն է գերազանցապէս: Մեսիայէ մը և կամ Յիսուս Քրիստոսէ մը աւելի Բանաւորութիւնն է, Աստուածային անհուն Միտքն է ի նախագոյութեան եղողը, մարդացեալ փրկիչով աշխարհի մէջ յայտնուած. «Ի սկզբանէ էր Բանն» մտածումը ամենաստոյգ վկայութիւնն է վերոյիշեալ հաւատումին: Բայց ոչ միայն այդ, այլ նաև, երբ ուշադրութեամբ կարդանք աւետարանէն՝ Քրիստոսի արտասանած քերովներուն մէջ իր նախագոյութեան մասին ըրած յայտարարութիւնները, որոշապէս պիտի տեսնենք թէ, Ան ամէնէն աւելի իր բանաւորական նկարագիրը կը մատնանշէ և կը կապէ իր նախագոյութեան: Այսպէս Քրիստոս կը սիրէ ինքզինք կոչել ճշմար-

տուեթիւն, ծանապարհ, Լոյս, գործակից
Հօր ստեղծագործութեան, եւ իրագործող
Անոր ծրագիրներուն, որոնք արդարեւ իրենց
խորը ունին յիշեալ հաւաստումը դերազան-
ցապէս: Արդ, նախագոյ այդ իրականու-
թիւնը նկատել Բանաւորութիւնը, Միտքը,
Նուաւը, որ միայն կրնայ ընդգրկել ան-
հուն յաւիտեաններ, Թագաւորէ մը, կամ
Մեսիայէ մը աւելի, կը կազմէ ահա ուրոյն
այն նկարագիրը և հետեւաբար այն արժէ-
քը, որ Յովհաննէսեան նախագոյութեան
վարդապետութիւնն է: Բայց քայլ մը
աւելի առաջ երթալով, պէտք է ըսել թէ,
մատնանշուած այդ արժէքը նոր շնչոյ մը
կ'ընդունի, մանաւանդ անոր համար որ,
նախագոյ այդ Բանաւորութիւնը, այսպէս
ըսենք, առանձինն և որբացած իրականու-
թիւն մը չէ, այլ անիկա իբրեւ ըմբռնում,
գլխից կանխող նոյնասեռ մտածումները ան-
գրանցելի վերջ, ետ կը վերադառնայ այս
անգամ այդ բոլորը իր մէջ պարուրելու, յօ-
րինելով երջանիկ համադրութիւն մը "Բան"
տիտղոսաւորումին ներքեւ: Այսինքն նա-
խագոյ այդ Բանաւորութիւնը իր մէջ կ'են-
թադրէ Հին Ուխտի Մեսիան, Թագաւորը,
Հօր Իշխանը. Նոր Ուխտի՝ Յիսուս Քրիս-
տոսը, և առաքելին՝ Աստուծոյ Որդին:
Այսպէսով Յովհաննէսեան ըմբռնումը կը
կապուի այդ բոլորին, կը տարածուի ու կը
ծաղկի այդ բոլորով և այդ բոլորին մէջ,
յօրինելով գեղեցիկ և վսեմ այն ըմբռնումը
Բանին նախագոյութեան որ Յովհաննէ-
սինն է ստուգապէս:

Ահա այն գեղեցիկութիւնը, և ինչո՞ւ չէ,
աստուածայնութիւնը, որ կը կազմէ ար-
ժէքը Զորորդ աւետարանի Քրիստոսի նա-
խագոյութեան վարդապետութեան:

ԿՐԻՓՈՐ ԱՐԴ. ՈՍԿԱՆԵԱՆ

ՊԱՆԵՍՏԻՆԱԳՐԱԿԱՆ

ՍԱԼԱՀԵՏՏԻՆԻ ԱՄՐՈՅԸ

ՍԻՆԱՅԻ ԱՆԱՊԱՏԻՆ ՄԷՋ

Բ. — Ամրոցին մասնաւոր նկարագիրը.
ա) — Մուսթը. — Ինչպէս որ տեսանք, ամ-
րոցին մուտքը կը բաղկանայ պարիսպի
պատուարին ուղղահայեաց երկու անդաս-
տակներէ, առաջինը 6×7 իսկ երկրորդը՝
 $4,5 \times 4,5$ քռ. մեզր տարածութեամբ:
Երկրորդ անդաստակին սեմը առաջինի սե-
մէն 1,50 մեզր բարձր է: Երկու անդաս-
տակներն ալ կամարակապ էին, ինչպէս որ
ցոյց կու տայ փոքր գաւիթը: Սանդուղը
որմադրուած է և կը հաղորդակցի նմանա-
պէս կամարակապ կիսաբոլոր նրբանցքի մը
հետ: Այս կամարը կը շարունակուի ասոր
մասը կազմող սանդուղին վերեւն ու դուռն
ալ մէջը առնելով նոյն իսկ, ինչ որ ենթա-
գրել կու տայ թէ ամրոցին գլխաւոր մուտ-
քը խցող փառանքներու կոյտը բեկորներն
են պարիսպին մէջ բացուող ու սանդուղը
իր ամբողջ երկարութեամբ պաշտպանող
ներքին ուրիշ անդաստակի մը կամ գաւիթի
մը: Սանդուղին և ասոր համար ձգուած
ամբողջ բաժնին գետնէն վեր տարբերու-
թիւնը մօտաւորապէս 3,5 մեզր է:

Գլխաւոր դուռը բացառութիւն ըլլալով,
բոլոր բացուածները, դուռ, պատուհան,
օդամուտ ևայլն, կամարանկիւն շրջանակ
ունին ու բոլորն ալ կը փակուէին փայտէ
առանցքի վրայ դարձող և դէպի ներս բաց-
ուող մեծղի դուռներով: Մինչեւ հիմա
վեր վար կը տեսնուին դեռ ծակուած քա-
րեր՝ որոնց միջև փայտէ առանցքը կը դառ-
նար: Պատերուն մէջ փորուած խողովները
ցոյց կու տան տեղերը այն գերաններուն՝
որոնք իբր նիգ կը ծառայէին գոցուած
դուռներուն:

Գլխաւոր դուռը երկու մեզր բարձրու-
թեան վրայ 1,80 մեզր կը հաշուուէր. ան
կը փակուէր իր ամբողջ երկարութեամբ
պատին մինչև խորքը մխրճուող հաստ նի-
գով մը: Դրան թակաղաղը զոյգ ուռով
գարգարուն լայն ցցուակ մը կը ներկայա-